

KWESTIONARIUSZ WZORCÓW KOMUNIKACJI RODZINNEJ (KWKR) – KONSTRUKCJA I OCENA PSYCHOMETRYCZNA

Monika Wysota¹

FAMILY COMMUNICATION PATTERNS QUESTIONNAIRE (FCPQ)
– CONSTRUCTION AND PSYCHOMETRIC EVALUATION

Summary. The article presents theoretical foundations and stages of the structure of the Family Communication Patterns Questionnaire in two versions: KWKR – “About mother” (perception of mother communication pattern) and KWKR – “About father” (perception of father’s communication pattern), destined to diagnose perception of mother’s and father’s communication patterns through adult children. The instrument has been developed on the basis of the Family Communication Pattern Theory (FCPT), which distinguishes two dimensions of communication: conversation-orientation and conformity-orientation. Taking into account the intensity of the orientation on conformity and orientation on conversation, four communication patterns can be distinguished: consensual, protective, pluralistic and laissez-faire. The article presents the stages of questionnaire construction, principles of use and correlation scales of questionnaire with other instrument (FACES IV-SOR, Margasiński, 2011). The questionnaire obtained satisfactory results during the analysis of reliability by the Cronbach’s method. In the current version, according to the psychometric properties (size of Cronbach’s alpha coefficients), KWKR allows for a reliable diagnosis of perception of mother and father communication patterns by adult children.

Key words: dimension of communication, communication pattern, orientation on conversation, orientation on conformity

Wprowadzenie

Każda rodzina rozwija swój własny zestaw norm i zasad, które wyznaczają sposób – wzorzec – w jaki członkowie rodziny wchodzą ze sobą w interakcje

¹ Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (Institute of Psychology, Adam Mickiewicz University in Poznan), ORCID: 0000-0002-0344-7073.

Adres do korespondencji: Monika Wysota,
e-mail: m.wysota@amu.edu.pl

i komunikują się między sobą (Koerner, Fitzpatrick, 2002a, 2002b). Wzorce komunikacji rodzinnej powstają w wyniku powtarzalnych, bezpośrednich, długoterminowych, wzajemnych oraz opartych na uczuciach interakcjach w rodzinie. Badania wskazują jednak, że poszczególne członkowie rodziny mogą posiadać odmienne koncepcje dotyczące norm komunikacyjnych istniejących w ich rodzinie (Austin, 1993; Fitzpatrick, Ritchie, 1994).

McLeod i Chaffee (1972, za: Koerner, Fitzpatrick, 2002b), badając, jaką rolę odgrywa komunikacja rodzinna w politycznej socjalizacji dzieci, zaproponowali autorski system do analizy wzorców komunikacji rodzinnej (*Family Communication Patterns* – FCP). W modelu tym środowisko rodzinne opisywali poprzez stopień, w jakim obecne są w nim dwa zestawy norm (tzw. dwa wymiary komunikacji). Pierwszy zestaw norm nazwali orientacją społeczną (*socio-orientation*). Dotyczy on stopnia, w jakim rodzina stara się utrzymywać harmonię oraz jest nastawiona na unikanie sporów i konfliktów. Drugi zestaw nazwany orientacją pojęciową (*concept-orientation*) opisuje stopień, w jakim dzieci zachęcane są do wyrażania poglądów politycznych i społecznych w gronie rodziny. Do pomiaru wzorców komunikacji rodzinnej autorzy stworzyli 11-itemowy kwestionariusz (*Family Communication Pattern Instrument* – FCPI) (Huang, 1999). Z kolei Fitzpatrick i Ritchie (1994; Ritchie, Fitzpatrick, 1990), analizując poszczególne pytania tego narzędzia, zakwestionowali koncepcyjne znaczenie tych dwóch wymiarów. Ritchie i Fitzpatrick (1990) twierdzą, że w rzeczywistości społeczna orientacja odzwierciedla władzę rodzicielską i kontrolę rodziców nad dziećmi, a nie zorientowanie na utrzymywanie rodzinnej harmonii. Z kolei orientacja pojęciowa bardziej dotyczy stopnia, w jakim rodzice wspierają autonomię dzieci oraz tworzą klimat swobodnej i otwartej komunikacji niż dyskursu intelektualnego. W efekcie autorzy ci zmodyfikowali oryginalne wymiary FCP – orientację społeczną zamienili na orientację na zgodność, a orientację pojęciową na orientację na rozmowę. Zaproponowali również swój Zrewidowany Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej (*Revised Family Communication Pattern Instrument* – RFCPI).

Wymiary komunikacji rodzinnej

Orientacja na zgodność odnosi się do stopnia, w jakim rodzina podkreśla jednorodność oraz stabilność postaw i przekonań pomiędzy członkami rodziny. W rodzinach wysoko zorientowanych na zgodność rodzice oczekują, że dzieci będą im ustępować. Interakcje pomiędzy członkami rodziny charakteryzuje podporządkowanie młodszych starszym oraz konformizm i unikanie konfliktów. Z kolei rodziny nisko zorientowane na zgodność charakteryzuje heterogeniczność postaw i przekonań, większa niezależność członków rodziny oraz mniejsza hierarchiczność (Koerner, Fitzpatrick, 2002a, 2002b, 2002c). Porównanie rodzin wysoko i nisko zorientowanych na zgodność przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyka rodzin wysoko i nisko zorientowanych na zgodność

	Orientacja na zgodność	
	Rodziny wysoko zorientowane na zgodność	Rodziny nisko zorientowane na zgodność
Charakter interakcji	Skupiają się na harmonii i wzajemności członków rodziny	Skupiają się na niezależności członków rodziny
Stosunek do konfliktów	Unikanie konfliktów	Konflikty są przyjmowane jako wynik akceptowanej różnicy poglądów
Hierarchiczność rodziny	Tradycyjna i hierarchiczna struktura rodziny, podkreślane posłuszeństwo dzieci wobec rodziców	Rodziny są mniej hierarchicznie zorganizowane, nie wierzą w tradycyjną strukturę rodziny; podkreślana równość wszystkich członków rodziny
Podjęcie decyzji rodzimnych	Decyzje rodzinne podejmują rodzice, a dzieci są zobowiązane wykonywać polecenia i życzenia rodziców	Dzieci są zazwyczaj zaangażowane w podejmowanie rodzinnych decyzji
Wartości i poglądy	Ważna jednorodność przekonań i postaw; rodzice oczekują, że dzieci będą podzielać ich wartości i przekonania	Koncentrują się na niejednorodności postaw i przekonaniach; rodzice są zainteresowani poglądami i przekonaniem swoich dzieci; akceptowana różnica poglądów
Ważność relacji rodzimnych	Członkowie rodziny przedkładają relacje rodzinne nad relacje z otoczeniem; poszczególne harmonogramy członków rodziny powinny być skoordynowane w celu maksymalizacji czasu dla rodziny	Przekonanie, że relacje poza rodziną są równie ważne, jak relacje rodzinne, rodzina powinna zachęcać do osobistego rozwoju poszczególnych członków rodziny
Indywidualne plany i zainteresowania	Członkowie rodziny podporządkowują osobiste zainteresowania i plany zainteresowaniom i planom rodziny	Ważna niezależność członków rodziny oraz przestrzeń osobista, nawet jeśli wymaga to podporządkowania interesów i planów rodziny indywidualnym planom

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Huang, 1999; Koerner, Fitzpatrick, 2002a, 2002b; Kuhar, 2010.

Tabela 2. Charakterystyka rodzin wysoko i nisko zorientowanych na rozmowę

	Orientacja na rozmowę	
	Rodziny wysoko zorientowane na rozmowę	Rodziny nisko zorientowane na rozmowę
Znaczenie komunikacji w rodzinie	Przekonanie, że otwarta i częsta komunikacja jest niezbędna, aby rodzina mogła wieść przyjemne i satysfakcjonujące życie rodzinne; komunikowanie jest niezbędne w celu wychowywania i edukowania oraz socjalizacji dzieci	Przekonanie, że otwarta i częsta wymiana idei, poglądów i wartości nie jest niezbędna, żeby rodzina pełniła swoje podstawowe funkcje, zwłaszcza w zakresie edukacji i socjalizacji dzieci
Charakter dyskusji rodzinnych	Członkowie rodziny prowadzą ze sobą otwarte dyskusje na wiele różnych tematów	W rodzinie istnieje tylko kilka tematów, które są otwarcie dyskutowane wśród wszystkich członków rodziny
Omawianie problemów	Problemy są dokładnie dyskutowane; rodzice zachęcają dzieci do rozważenia wielu stron problemów	Problemy nie są omawiane dokładnie, rodzice nie zachęcają dzieci do dogłębnego rozważenia wszystkich rozwiązań problemu
Rodzinne interakcje	Członkowie rodziny spędzają ze sobą dużo czasu, dzieląc się swoimi myślami, uczuciami, omawiając swoje działania i wydarzenia dnia codziennego	Członkowie rodziny niechętnie wchodzą ze sobą w interakcję, rzadko dzieląc się swoimi myślami i uczuciami, a także wydarzeniami dnia codziennego
Podjęcie decyzji	Podczas podejmowania decyzji wszyscy członkowie rodziny są włączeni w ten proces, a przed podjęciem decyzji problem jest dokładnie dyskutowany	Członkowie rodziny podejmują decyzje niezależnie od pozostałych członków rodziny
Indywidualne aktywności i zainteresowania	Zainteresowania oraz aktywności, które angażują poszczególnych członków rodziny, są dokładnie znane pozostałym, często stanowią temat rodzinnych dyskusji	Zainteresowania oraz aktywności, które angażują poszczególnych członków rodziny, nie są znane pozostałym członkom rodziny lub są znane, ale nie w szczegółach

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Huang, 1999; Koerner, Fitzpatrick, 2002a, 2002b; Kuhar, 2010.

Drugi wymiar rodzinnej komunikacji – orientacja na rozmowę odnosi się do stopnia, w jakim rodzina zachęca się wzajemnie do komunikowania. W rodzinach wysoko zorientowanych na rozmowę członkowie rodziny swobodnie i często chcą dyskutować ze sobą na wiele różnych tematów. Rodzice zachęcają dzieci do rozważania wielu stron problemu i wyrażania własnych myśli oraz przekonań. Z kolei w rodzinach w niskim stopniu zorientowanych na rozmowę członkowie rodziny znacznie rzadziej wchodzą ze sobą w interakcje, rozmawiają otwarcie tylko na wybrane tematy, w niewielkim stopniu wymieniają między sobą swoje myśli, uczucia i opinie (Koerner, Fitzpatrick, 2002b; Shearman, Dumlao, 2008). Porównanie rodzin wysoko i nisko zorientowanych na rozmowę przedstawiono w tabeli 2.

Wzorce komunikacji i typy rodzin

Biorąc pod uwagę stopień nasilenia orientacji na zgodność oraz orientacji na rozmowę, można wyróżnić cztery typy rodzin (tabela 3), z których każda charakteryzuje się odmiennym, specyficznym dla siebie wzorcem komunikowania się jej członków między sobą.

Tabela 3. Typologia rodzin według nasilenia wymiarów komunikacji rodzinnej

	Niska orientacja-rozmowa	Wysoka orientacja-rozmowa
Niska orientacja-zgodność	Nieustrukturizowane	Pluralistyczne
Wysoka orientacja-zgodność	Opiekuńcze	Zgodne

Źródło: opracowanie własne na podstawie Koerner, Fitzpatrick, 2002b.

Rodziny wysoko zorientowane na rozmowę oraz wysoko zorientowane na zgodność to rodziny zgodne (zgodny wzorzec komunikacji; *consensual*). W rodzinach tych komunikacja jest określana poprzez napięcia pomiędzy potrzebą zgody oraz zachowaniem istniejącej hierarchii w rodzinie z jednej strony, a z drugiej zainteresowaniem i potrzebą otwartej komunikacji. Rodzice w tych rodzinach są bardzo zainteresowani dziećmi oraz tym, co dzieci mają do powiedzenia, ale jednocześnie uważają, że to właśnie oni powinni podejmować decyzje za dzieci. Konflikt ten rozwiązywany jest w następujący sposób – rodzice spędzają dużo czasu z dziećmi, wyjaśniając, dlaczego podejmują takie, a nie inne decyzje, mając nadzieję, że dzieci zrozumieją powody, przekonania oraz wartości leżące u podstaw tych decyzji i zgodzą się z nimi. Dzieci wychowywane w rodzinach o zgodnym wzorcu komunikacji uczą się, że rozmowa ma wartość, a jednocześnie, że należy zgadzać się z przekonaniem i wartościami uznawanymi przez rodziców.

Rodziny wysoko zorientowane na rozmowę, a nisko na zgodność to rodziny pluralistyczne (pluralistyczny wzorzec komunikacji; *pluralistic*). Rodziny te charakteryzuje otwarta i niewymuszona komunikacja pomiędzy wszystkimi członkami rodziny. Rodzice nie czują potrzeby, żeby kontrolować swoje dzieci oraz żeby podejmować decyzje w ich imieniu. Opinie są oceniane na podstawie argumentów, które je wspierają, zamiast na podstawie tego, którzy członkowie rodziny je wypowiadają. Rodzice są skłonni akceptować opinie dzieci oraz zezwolić im na uczestnictwo w podejmowaniu decyzji rodzinnych. Dzieci uczą się, że rozmowa ma dużą wartość oraz niezależności i bycia autonomicznymi, co sprzyja nabywaniu umiejętności komunikacyjnych oraz pewności siebie, a także wiary w swoje możliwości podczas dokonywania różnych wyborów. Ponadto dzieci wychowywane w rodzinach o pluralistycznym wzorcu komunikacji uczą się opierać się na racjonalnych argumentach podczas podejmowania decyzji.

Rodziny nisko zorientowane na rozmowę oraz wysoko na zgodność to rodziny opiekuńcze (opiekuńczy wzorzec komunikacji; *protective*). Komunikacja w tych rodzinach charakteryzuje się naciskiem na posłuszeństwo dzieci wobec rodziców oraz małą troską o sprawy koncepcyjne oraz otwartą komunikację. Rodzice uważają, że powinni podejmować decyzje dla rodziny i za dzieci oraz że nie muszą tłumaczyć i wyjaśniać powodów podejmowania takich decyzji. Dzieci w takich rodzinach uczą się, że dyskutowanie i rozmowa nie mają żadnej wartości. Ponadto wykształcają u siebie nieufność w słuszność podejmowanych przez siebie decyzji. W konsekwencji dzieci stają się podatne na wpływ zewnętrznych autorytetów, niezależnie od jakości argumentów.

Rodziny nisko zorientowane na zgodność i na rozmowę to rodziny nieustrukturalizowane (nieustrukturalizowany wzorzec komunikacji; *laissez-faire*). Komunikacja w tych rodzinach charakteryzuje się małą częstością rozmów na niewielką liczbę tematów. Rodzice uważają, że każdy członek rodziny powinien podejmować samodzielne decyzje. Rodzice nie są zainteresowani tym, jakie decyzje podejmują ich dzieci oraz nie podkreślają wartości rozmowy. Dzieci uczą się, że rozmowa nie ma żadnej wartości oraz że muszą podejmować decyzje samodzielnie, ze względu na to, że nie otrzymują wsparcia od rodziców. Rodzice ponadto nie kwestionują podjętych przez nie decyzji. Często zatem wpływ na ich decyzje mają rówieśnicy oraz źródła zewnętrzne.

Badanie komunikacji rodzinnej poprzez przyglądanie się jej wzorcom wydaje się ważnym obszarem naukowej analizy funkcjonowania rodziny. Badania prowadzone z wykorzystaniem narzędzia RFCPI (Ritchie, Fitzpatrick, 1990) pokazują na przykład, że wzorce komunikacji rodzinnej pozostają w związku z kompetencjami społecznymi dzieci. Ponadto sposób, w jaki rodzice, komunikując się ze swoimi nastolatkami, zarządzają dostosowaniem i konformizmem, ma związek z kształtowaniem się tożsamości młodych osób, samooceną, rozwiązywaniem problemów, podejmowaniem decyzji (Noller, 1995). Młodzi dorośli, których ojcowie w komu-

nikowaniu się z nimi promowali rozmowę, a nie podporządkowanie i zgodność (rodziny opiekuńcze), byli bardziej skłonni do współpracy w konflikcie (Dumlaio, Botta, 2000). Wymiar orientacja-rozmowa wiąże się pozytywnie z poczuciem własnej wartości młodych osób, otwartością, poczuciem kontroli, towarzyskością, a negatywnie z nieśmiałością; orientacja-zgodność była pozytywnie skorelowana z nieśmiałością, a negatywnie z poczuciem własnej wartości i samokontrolą (Huang, 1999). Wymiary komunikacji rodzinnej pozostają również w związku z jakością przyszłych relacji romantycznych dorastających – osoby pochodzące z rodzin o wysokiej orientacji na zgodność reagowały na konflikt w związku, stosując agresję werbalną; zorientowanie na rozmowę jest pozytywnie skorelowane z korzystaniem z zachowań wspierających w trakcie konfliktu, a negatywnie z unikaniem konfliktu (Koerner, Fitzpatrick, 2002c).

Badania z wykorzystaniem przedstawionej powyżej teorii prowadzono w wielu krajach, np. Słowenii (Kuhar, 2010), Iranie (Salehi, Shahryari Ahmadi, Noei, 2012), Japonii i Stanach Zjednoczonych (Shearman, Dumlaio, 2008), Izraelu (Bakir, Rose, Shoham, 2006), co pokazuje, że teoria ta jest dość mocno rozpowszechniona i jednocześnie uznawana przez wielu badaczy. Aby móc przyglądać się wzorcom komunikacji rodzinnej i ich związkom z różnymi aspektami funkcjonowania rodziny oraz indywidualnym rozwojem jej członków na gruncie polskim, postanowiono opracować polską wersję narzędzia. Za radą jednego z autorów koncepcji, jednocześnie twórcy narzędzia RFCPI – D.L. Ritchiego, dokonano adaptacji już istniejącego narzędzia, wykorzystując strategię rekonstrukcji. Według autora wzorce komunikacji rodzinnej muszą być konceptualizowane i analizowane z uwzględnieniem ogólnego kontekstu kulturowego wpływającego na zachowania komunikacyjne ludzi, a nie w sposób niezależny od niego. Zatem na podstawie założeń teoretycznych leżących u podstaw RFCPI opracowano polską wersję Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej (KWKR) w dwóch wersjach KWKR – „O ojcu” oraz KWKR – „O matce”, podobnie jak w badaniach prowadzonych przez Kuhar (2010). Obie wersje przeznaczone są dla dorosłych osób w wieku 18–26 lat, którzy oceniają aktualne zachowania komunikacyjne swoich rodziców. Badania przeprowadzone przez Kuhar (2010) pokazują, że dzieci w sposób odmienny spostrzegają komunikację z ojcami i matkami. Ponadto Ritchie zwrócił także uwagę na potrzebę analizowania w badaniach dotyczących komunikacji rodzinnej oddzielnie komunikacji z matką i komunikacji z ojcem. Natomiast oryginalne narzędzie (RFCPI) opisywało zachowania rodziców wspólnie, co nie pozwalało na uchwycenie różnic w sposobie komunikowania się z dziećmi przez matki i ojców, a także wpływu owych różnic na klimat komunikacyjny rodziny oraz rozwój i funkcjonowanie dorosłych dzieci.

Konstrukcja Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej

Badania, których celem było opracowanie narzędzia, zostały przeprowadzone w okresie od października 2016 roku do maja 2017 roku. W badaniach pilotażowych wzięło udział 101 osób w wieku od 18–26 lat ($M = 21,02$; $SD = 1,77$), w tym 64,3% kobiet ($M = 21,08$; $SD = 1,78$) oraz 35,7% mężczyzn ($M = 20,62$; $SD = 1,61$), którzy oceniali komunikację ze swoimi rodzicami (oddzielnie z matką i oddzielnie z ojcem, łącznie uzyskano 202 oceny komunikacji). Znaczny odsetek uczestników badania mieszkało z rodzicami (44,6%), 32,7% osób badanych – z grupą rówieśników, 10,9% – z partnerem lub partnerką, a 11,9% – samotnie. Większość osób badanych (65%) w trakcie badania stanowili studenci rozmaitych kierunków studiów w różnym trybie. Osoby badane rekrutowane były do badań metodą śnieżnej kuli. Każdy uczestnik badania wypełniał zestaw kwestionariuszy w wersji papierowej.

Konstrukcja narzędzia była wieloetapowa. W pierwszym kroku wygenerowano pierwotną pulę pozycji testowych dla każdego obszaru manifestacji treści – orientacja na zgodność i orientacja na rozmowę, które stały się skalami kwestionariusza: skala zorientowania na rozmowę (ZNR), skala zorientowania na zgodność (ZNZ). Przygotowano po 62 itemy dla każdej skali. Zgodnie ze standardami konstruowania testów psychologicznych (Hornowska, 2007) pytania testowe poddano dwuetapowej analizie trafności treściowej przez dwie grupy pięciu niezależnych sędziów kompetentnych, którymi byli doktoranci psychologii. Pierwsza grupa sędziów oceniała trafność każdego z pytań, przypisując je do jednej z dwóch zdefiniowanych wcześniej skal (orientacja na rozmowę oraz orientacja na zgodność). Następnie druga grupa sędziów oceniała każde z twierdzeń pod względem znaczenia dla danej skali (orientacja na rozmowę, orientacja na zgodność), biorąc pod uwagę następującą trzystopniową skalę:

- 1 – pozycja ta nie powinna znaleźć się w obrębie tej skali;
- 2 – pozycja ta jest użyteczna, jednak nie ma zasadniczego znaczenia dla skali;
- 3 – pozycja ta ma zasadnicze znaczenie dla tej skali.

Do pilotażowej wersji kwestionariusza weszły twierdzenia, w przypadku których co najmniej czterech sędziów uznało je za zasadnicze dla danej skali. Następnie twierdzenia zostały poddane analizie językowej, której dokonał magister filologii polskiej. Usunięte zostały pozycje testowe niejednoznaczne, niezrozumiałe oraz powtarzające się. Do wersji pilotażowej narzędzia weszły ostatecznie 33 twierdzenia (ZNR – 16 twierdzeń, ZNZ – 17 twierdzeń). Zadaniem osoby badanej była ocena każdego twierdzenia na pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznacza *zdecydowanie się nie zgadzam*, a 5 – *zdecydowanie się zgadzam*. Pozycje testowe obu wersji kwestionariusza KWKR są tożsame, tzn. różnią się jedynie określeniem „mama” i „tata” oraz odpowiednimi rodzajnikami. Nie ma pomiędzy wersjami różnic treściowych. Przykładowe pozycje kwestionariusza dla każdej ze skal KWKR w wersji „O ojcu” przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Twierdzenia skali ZNR oraz skali ZNZ kwestionariusza KWKR – wersja „O ojcu”

Nazwa skali	Twierdzenia testowe
Skala zorientowania na rozmowę	<p><i>Mogę rozmawiać z tatą o wszystkim, nawet o swoich najbardziej osobistych problemach.</i></p> <p><i>Często rozmawiamy z tatą o naszych pasjach i zainteresowaniach.</i></p> <p><i>Mogę rozmawiać z tatą otwarcie na wszystkie tematy.</i></p> <p><i>Tata zachęca mnie do wypowiadania swoich opinii.</i></p>
Skala zorientowania na zgodność	<p><i>Tata pozwala mi wpływać swoją opinią na decyzje rodziny.</i></p> <p><i>Mój tata okazuje swoje niezadowolenie, kiedy moje poglądy różnią się od jego poglądów.</i></p> <p><i>Tata uważa, że rodzina powinna mówić „jednym głosem”.</i></p> <p><i>Tata uważa, że różnica opinii i poglądów pomiędzy członkami rodziny jest ciekawa i wzbogacająca.</i></p>

Źródło: opracowanie własne.

Psychometryczne parametry Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej

W celu określenia rzetelności wszystkich skal KWKR posłużono się współczynnikiem zgodności wewnętrznej *alfa* Cronbacha. Statystyka *alfa* została policzona oddzielnie dla każdej skali dla wersji „O ojcu” oraz wersji „O matce”. Na podstawie wielkości współczynników rzetelności skali ZNR w obu wersjach narzędzia podjęto decyzję o tym, aby w skali ZNR nie usuwać żadnej pozycji testowej, bowiem twierdzenia te nie zaniżały wartości statystyki *alfa*. W przypadku skali ZNZ usunięto z obu wersji te same dwa twierdzenia: twierdzenie testowe, które zaniżało rzetelność skali w wersji „O matce”, oraz twierdzenie testowe, które zaniżało rzetelność skali w wersji „O ojcu”. W kolejnym kroku, aby wyrównać liczbę twierdzeń w obu skalach, postanowiono ze skali ZNR usunąć jedno twierdzenie. Wybrano taki item, którego wyeliminowanie w najmniejszym stopniu obniżało rzetelność skali w obu wersjach kwestionariusza. Ostateczna wersja narzędzia składa się z 30 itemów (ZNR – 15 itemów, ZNZ – 15 itemów). Współczynniki rzetelności *alfa* Cronbacha przedstawiono w tabeli 9.

Tabela 5. Statystyki pozycji kwestionariuszowych skali zorientowania na rozmowę KWKR w wersji „O matce”

Pozycja testowa	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji ogółem	Alfa Cronbacha po usunięciu pozycji
1	57,5644	134,428	,594	,933
3	56,4752	136,452	,634	,932
6	56,9406	136,216	,651	,932
7	56,7525	135,568	,694	,931
10	56,6040	138,002	,577	,933
12	56,8020	135,560	,682	,931
13	57,1188	130,726	,705	,930
15	57,0396	129,978	,709	,930
18	56,6634	137,326	,683	,931
20	56,5842	134,525	,687	,931
21	56,4653	135,631	,696	,931
25	56,9208	132,994	,698	,930
27	56,5545	138,310	,767	,930
29	56,4653	137,251	,724	,930
30	56,9109	131,662	,712	,930
32	57,3465	137,629	,550	,934

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Statystyki pozycji kwestionariuszowych skali zorientowania na rozmowę KWKR w wersji „O ojcu”

Pozycja testowa	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji ogółem	Alfa Cronbacha po usunięciu pozycji
1	48,6832	252,019	,739	,960
3	48,3069	250,515	,759	,960
6	48,1089	252,498	,815	,959
7	48,1881	253,654	,786	,960

cd. tabeli 6

10	47,8119	254,394	,716	,961
12	48,1584	257,775	,758	,960
13	49,0891	250,842	,793	,960
15	48,7822	248,032	,786	,960
18	47,9703	255,269	,689	,961
20	48,3366	250,606	,725	,961
21	48,0198	251,540	,797	,959
25	47,9307	249,885	,777	,960
27	47,8119	254,434	,826	,959
29	47,7921	252,426	,858	,959
30	48,6634	248,426	,811	,959
32	48,4752	254,332	,719	,961

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 7. Statystyki pozycji kwestionariuszowych skali zorientowania na zgodność KWKR w wersji „O matce”

Pozycja testowa	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji ogółem	Alfa Cronbacha po usunięciu pozycji
2	40,6436	103,532	,608	,899
4	40,1683	114,281	,202	,913
5	40,2871	113,007	,328	,907
8	40,8713	107,173	,512	,902
9	41,2871	106,167	,717	,896
11	41,2178	104,612	,693	,896
14	41,0198	107,320	,663	,897
16	41,2574	104,113	,741	,894
17	40,8911	110,138	,447	,904
19	40,7525	107,268	,720	,896
22	41,1980	105,100	,735	,895

cd. tabeli 7

23	40,9604	107,198	,643	,898
24	41,2277	108,418	,579	,900
26	40,9604	110,158	,434	,904
28	40,8713	106,473	,563	,900
31	41,0000	102,220	,797	,892
33	40,9901	110,770	,453	,903

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 8. Statystyki pozycji kwestionariuszowych skali zorientowania na zgodność KWKR w wersji „O ojcu”

Pozycja testowa	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji ogółem	Alfa Cronbacha po usunięciu pozycji
2	42,6139	243,499	,737	,960
4	43,0594	253,476	,561	,963
5	42,2277	251,098	,660	,961
8	42,8020	246,440	,732	,960
9	43,2475	246,468	,786	,959
11	43,2970	248,531	,767	,960
14	42,9604	249,098	,773	,960
16	43,2673	242,858	,874	,958
17	43,0000	248,160	,743	,960
19	42,7327	249,698	,780	,960
22	43,1089	248,118	,824	,959
23	42,9010	246,510	,817	,959
24	43,1089	246,298	,836	,959
26	43,0495	246,088	,744	,960
28	42,9604	242,838	,814	,959
31	42,9901	243,270	,878	,958
33	42,9703	253,669	,620	,962

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 9. Wielkość współczynników *alfa* Cronbacha

Wersja kwestionariusza	Skala	Współczynnik rzetelności
Wersja „O matce”	ZNR	,929
	ZNZ	,915
Wersja „O ojcu”	ZNR	,961
	ZNZ	,963

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie wielkości współczynników *alfa* Cronbacha, przedstawionych w tabeli 9, Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej w obu wersjach można uznać za narzędzie o wysokiej rzetelności, które z powodzeniem może znaleźć zastosowanie w badaniach naukowych dotyczących percepcji sposobu komunikowania się ojca oraz matki przez dorosłe dzieci.

Zgodnie z zasadami konstrukcji testów (Hornowska, 2007), biorąc jednocześnie pod uwagę liczebność badanej próby, postanowiono wstępnie zweryfikować trafność teoretyczną narzędzia, przeprowadzając następujące analizy: 1) analizę współczynników korelacji wyników konstruowanego kwestionariusza z wynikami innego narzędzia, 2) analizę struktury wewnętrznej testu, która polegała na analizie wielkości korelacji między wynikami w poszczególnych skalach a ogólnym wynikiem w teście.

Wyniki uzyskane w KWKR poddano analizie korelacyjnej z wynikami skal powiązanych ze skalami tego kwestionariusza na poziomie teoretycznym. W tym celu wykorzystano kwestionariusz FACES IV-SOR (Margasiński, 2009), który mierzy trzy wymiary życia rodzinnego:

- A) Elastyczność – jakość i stopień zmian zachodzących w systemach związanych z przywództwem, odgrywanymi rolami, zasadami wzajemnych relacji i w wyniku procesów negocjacyjnych pomiędzy członkami rodziny;
- B) Spójność – więź emocjonalna między członkami rodziny;
- C) Komunikację – umiejętności pozytywnego porozumiewania się wykorzystywane przez dany system partnerski lub rodzinny (Margasiński, 2011).

Poza tym narzędzie to pozwala również na zbadanie zadowolenia z życia rodzinnego, rozumianego jako stopień, w jakim członkowie rodziny czują się ze sobą szczęśliwi i spełnieni.

Spodziewano się, że wyniki uzyskane na skali ZNZ KWKR będą korelowały ujemnie z nasileniem rodzinnej elastyczności, spójności, zadowoleniem z życia rodzinnego oraz ze Wskaźnikiem Ogólnym, który odzwierciedla całokształt funkcjonowania rodziny (problemowy system rodzinny *vs* zdrowy system rodzinny). Natomiast jeśli chodzi o drugą ze skal KWKR, spodziewano się, że zorientowanie

na rozmowę będzie korelowało dodatnio ze wszystkimi skalami kwestionariusza FACES IV-SOR. Aby zweryfikować przypuszczenia, policzono współczynnik r Pearsona pomiędzy wynikami uzyskanymi w obu kwestionariuszach. Macierz korelacji przedstawia tabela 10.

Tabela 10. Współczynniki korelacji r Pearsona pomiędzy skalami KWKR wersja „O matce” a FACES IV-SOR

Skale FACES IV-SOR	Skale KWKR	
	Zorientowanie na rozmowę (ZNR)	Zorientowanie na zgodność (ZNZ)
Wskaźnik Elastyczności	,252*	-,315**
Wskaźnik Spójności	,547**	-,464**
Wynik ogólny	,535**	-,466**
Zadowolenie z życia rodzinnego	,692**	-,645**
Komunikacja	,679**	-,672**

* Korelacja istotna na poziomie ,05 (dwustronnie);

** Korelacja istotna na poziomie ,01 (dwustronnie).

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 11. Współczynniki korelacji r Pearsona pomiędzy skalami KWKR wersja „O ojcu” a FACES IV-SOR

Skale FACES IV-SOR	Skale KWKR	
	Zorientowanie na rozmowę (ZNR)	Zorientowanie na zgodność (ZNZ)
Wskaźnik Elastyczności	,371**	-,375**
Wskaźnik Spójności	,446**	-,323**
Wynik ogólny	,488**	-,358**
Zadowolenie z życia rodzinnego	,511**	-,320**
Komunikacja	,549**	-,295**

* Korelacja istotna na poziomie ,05 (dwustronnie);

** Korelacja istotna na poziomie ,01 (dwustronnie).

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki przedstawione w tabelach potwierdzają przypuszczenia, co stanowi argument na rzecz trafności teoretycznej opracowanego narzędzia. Wszystkie korelacje pomiędzy skalą ZNR KWKR w obu wersjach a skalami FACES IV-SOR, jak zakładano, są dodatnie, co oznacza, że im większe zorientowanie na rozmowę w komunikacji, tym większa w percepcji dorosłego dziecka zdolność do zmian w systemie rodzinnym oraz większa więź emocjonalna, większe zadowolenie z życia rodzinnego i wyższa jakość komunikacji. Z kolei wszystkie korelacje pomiędzy skalą ZNZ KWKR w obu wersjach a skalami FACES IV-SOR są ujemne, co oznacza, że im większe zorientowanie na zgodność w komunikacji, tym mniejsze w percepcji dorosłego dziecka, zdolność do zmian w systemie rodzinnym oraz słabsza więź emocjonalna, mniejsze zadowolenie z życia rodzinnego i słabsza jakość komunikacji.

Trafność teoretyczną zweryfikowano również, poddając analizie strukturę wewnętrzną testu (Hornowska, 2007). W tym celu policzono współczynnik korelacji r Pearsona pomiędzy wynikami każdej pozycji skali a ogólnym wynikiem uzyskanym na tej skali. Jak zaprezentowano w tabelach 12 i 13, wszystkie korelacje są dodatnie i istotne statystycznie, co świadczy o tym, że obie skale mierzą jednorodne konstrukty. Fakt ten stanowi argument na rzecz trafności teoretycznej Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej.

Tabela 12. Wielkość współczynników korelacji r Pearsona pomiędzy wynikami każdej pozycji skali ZNR KWKR w wersji „O matce” oraz w wersji „O ojcu” a ogólnym wynikiem uzyskanym w tej skali

Numer pozycji testowej	Wielkość współczynnika korelacji wersja „O matce”	Wielkość współczynnika korelacji wersja „O ojcu”
4	,657**	,775**
11	,684**	,793**
13	,698**	,839**
17	,736**	,813**
20	,632**	,753**
23	,726**	,785**
24	,755**	,821**
26	,760**	,818**
31	,722**	,729**
38	,732**	,765**
43	,737**	,825**

cd. tabeli 12

46	,745**	,809**
51	,793**	,847**
52	,757**	,876**
55	,759**	,839**

* Korelacja istotna na poziomie ,05 (dwustronnie);

** Korelacja istotna na poziomie ,01 (dwustronnie).

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 13. Wielkość współczynników korelacji r Pearsona pomiędzy wynikami każdej pozycji skali ZNZ KWKR w wersji „O matce” oraz w wersji „O ojcu” a ogólnym wynikiem uzyskanym w tej skali

Numer pozycji testowej	Wielkość współczynnika korelacji wersja „O matce”	Wielkość współczynnika korelacji wersja „O ojcu”
2	,693**	,767**
8	,607**	,789**
9	,770**	,818**
11	,760**	,802**
14	,731**	,809**
16	,787**	,890**
17	,501**	,775**
19	,792**	,809**
22	,800**	,855**
23	,687**	,851**
24	,638**	,764**
26	,486**	,838**
28	,603**	,905**
31	,855**	,560**
33	,513**	,676**

* Korelacja istotna na poziomie ,05 (dwustronnie);

** Korelacja istotna na poziomie ,01 (dwustronnie).

Źródło: opracowanie własne.

Charakterystyka badanej grupy pod względem wzorców komunikacji

Biorąc pod uwagę stopień nasilenia orientacji na zgodność oraz orientacji na rozmowę, można wyróżnić cztery wzorce komunikacji: nieustrukturalizowany, pluralistyczny, opiekuńczy, zgodny. W celu wyróżnienia owych wzorców komunikacji cała próba została podzielona, tak jak w wersji oryginalnej narzędzia, na cztery grupy według mediany na obu skalach – zorientowania na rozmowę oraz zorientowania na zgodność – oddzielnie dla wersji „O matce” oraz wersji „O ojcu”. Rozkład częstości wzorców komunikacji matek i ojców przedstawiony został w tabelach 14 i 15.

Tabela 14. Rozkład częstości wzorców komunikacji matek

	Niska orientacja na rozmowę	Wysoka orientacja na rozmowę
Niska orientacja na zgodność	Nieustrukturalizowane 20	Pluralistyczne 31
Wysoka orientacja na zgodność	Opiekuńcze 30	Zgodne 20

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 15. Rozkład częstości wzorców komunikacji ojców

	Niska orientacja na rozmowę	Wysoka orientacja na rozmowę
Niska orientacja na zgodność	Nieustrukturalizowane 16	Pluralistyczne 35
Wysoka orientacja na zgodność	Opiekuńcze 35	Zgodne 15

Źródło: opracowanie własne.

Jak pokazują wyniki przedstawione w powyższych tabelach, dorosłe dzieci w odmienny sposób oceniają komunikację z matkami i ojcami. W opinii dzieci ojcowie częściej niż matki przejawiają opiekuńczy i pluralistyczny wzorzec komunikacji. Matki natomiast częściej niż ojcowie charakteryzują się zgodnym i nieustrukturalizowanym wzorcem komunikacji.

Podsumowanie

Podstawą konstrukcji narzędzia KWKR jest ujmowanie komunikacji na dwóch wymiarach: 1) zorientowania na zgodność, rozumianego jako stopień, w jakim członkowie rodziny podkreślają jednorodność oraz stabilność postaw i przekonań pomiędzy jej członkami oraz 2) zorientowania na rozmowę, odzwierciedlającego stopień, w jakim rodzina zachęca się wzajemnie do komunikowania. Uwzględniając nasilenie obu wymiarów, komunikację można scharakteryzować poprzez cztery wzorce: opiekuńczy, nieustrukturalizowany, zgodny i pluralistyczny.

Zgodnie z przedstawionymi w artykule wynikami analiz statystycznych skonstruowany Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej (KWKR) można uznać, za narzędzie o zadowalających właściwościach psychometrycznych, które jednak należy potwierdzić w badaniach obejmujących większą grupę osób. Kwestionariusz KWKR skonstruowany został w dwóch wersjach „O matce” oraz „O ojcu” i przeznaczony jest dla osób w wieku 18–26 lat. Za pomocą tego narzędzia można dokonać oceny spostrzegania przez dorosłe dzieci aktualnego sposobu komunikowania się ojców i matek. KWKR, jako narzędzie służące do rozpoznania wzorca komunikacji matki i ojca, może znaleźć zastosowanie w badaniach naukowych dotyczących komunikacji w rodzinie.

Opracowany kwestionariusz uzupełnia pulę narzędzi służących do badania komunikacji, dostępnych na gruncie polskim, np. Kwestionariusza Komunikacji Małżeńskiej (Kaźmierczak, Plopa, 2012) przeznaczonego do badania zachowań komunikacyjnych w małżeństwie, Kwestionariusza Relacji Rodzinnych (Plopa, Połomski, 2008), który przeznaczony jest do badania relacji rodzinnych w percepcji osób w wieku 15–20 lat. Uzasadnieniem dla opracowania nowego narzędzia była przede wszystkim potrzeba wykorzystania na gruncie polskim założeń teoretycznych opisujących komunikację rodzinną w dwóch wymiarach – zorientowanie nie rozmowę oraz zorientowanie na zgodność. Ponadto dostrzeżono brak na gruncie polskim narzędzi przeznaczonych do badania komunikacji pomiędzy rodzicami a ich dorosłymi dziećmi.

Zgodnie z modelem wzajemnej orientacji, który to model opiera się na założeniu, że każdy członek rodziny ma swoje własne przemyślenia na dany temat, dla każdego członka rodziny istnieje inne środowisko komunikacji rodzinnej (Dumlaio, Botta, 2000). Członkowie rodziny wypracowują swoje własne wewnętrzne modele komunikacji, stanowiące część ich struktur wiedzy. Owe wewnętrzne modele komunikacji mają zasadnicze znaczenie dla funkcjonowania rodziny oraz indywidualnego rozwoju jej członków, ponieważ wpływają na uwagę, percepcję, pamięć o zachowaniach komunikacyjnych innych członków rodziny oraz na sposób ich interpretowania (Fitzpatrick, Koerner, 2005). Każdy w rodzinie koduje i przetwarza wiadomości pochodzące od pozostałych członków rodziny i o rodzinie na podstawie wewnętrznych schematów. Badania (np. Chaffe, 1966) pokazują, że poszczególni członkowie rodziny posiadają odmienne koncepcje dotyczące norm komunikacyj-

nych obecnych w rodzinie. Należy zatem pamiętać, że kwestionariuszowe badanie komunikacji rodzinnej na podstawie teorii wzorców komunikacji to tak naprawdę badanie zbioru przekonań i postaw danego członka rodziny wobec komunikacji rodzinnej czy też sposobów komunikowania się poszczególnych członków rodziny. Zatem ważnym krokiem w dalszych badaniach dotyczących narzędzia KWKR będzie skonstruowanie wersji kwestionariusza przeznaczonej dla rodziców.

Literatura cytowana

- Austin, E. (1993). The importance of perspective in parent-child interpretations of family communication patterns. *Journalism Quarterly*, 70, 558–568.
- Bakir, A., Rose, G.M., Shoham, A. (2006). Communication Patterns: Mothers' and Fathers' Communication Style and Children's Perceived Influence in Family Decision Making. *Journal of International Consumer Marketing*, 19(2), 75–95.
- Dumlao, R., Botta, R. A. (2000). Family communication patterns and the conflict styles young adults use with their fathers. *Communication Quarterly*, 48(2), 174–189.
- Fitzpatrick, M.A., Koerner, A.F. (2005). Family Communication Schemata: Effects on Children's Resiliency. W: S. Dunwoody, L.B. Becker, D.M. McLeod, G.M. Kosicki (red.), *The Evolution of Key Mass Communication Concepts: Honoring Jack M. McLeod*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Fitzpatrick, M.A., Ritchie, D.L. (1994). Communication schemata within the family: Multiple perspectives on family interaction. *Human Communication Research*, 20, 275–301.
- Hornowska, E. (2007). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Huang, L.N. (1999). Family Communication Patterns and Personality Characteristics. *Communication Quarterly*, 47(2), 230–243.
- Koerner, A.F., Fitzpatrick, M.A. (2002a). Toward a theory of family communication. *Communication Theory*, 12, 70–91.
- Koerner, A.F., Fitzpatrick, M.A. (2002b). Understanding family communication patterns and family functioning: The roles of conversation orientation and conformity orientation. *Communication Yearbook*, 26, 37–69.
- Koerner, A.F., Fitzpatrick, M.A. (2002c). You never leave your family in a fight: The impact of family of origin on conflict – behavior in romantic relationships. *Communication Studies*, 53(3), 234–251.
- Kuhar, M. (2010). Parental Authority Styles in Adolescent-Parent Relationship. *Diskurs Kindheits und Jugendforschung Heft*, 3, 321–336.
- Margasiński, A. (2011). *Model Kołowy I Skale FACES jako narzędzia badania rodziny. Historia, rozwój i zastosowanie*. Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Poldobińskiego Akademii im. Jana Długosza.
- Noller, P. (1995). Parent-adolescent relationships. W: M.A. Fitzpatrick, A. Vangelisti (red.), *Explaining family interactions* (s. 77–111). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Ritchie, D.L., Fitzpatrick, M.A. (1990). Family communication patterns: Measuring intra-personal perceptions of inter-personal relationships. *Communication Research*, 17(4), 523–544.
- Salehi, M., Shahryavi Ahmadi, M., Noei, R. (2012). The relationship between family communication patterns and internet addiction. *International Journal of Psychology and Behavioral Research*, 1(1), 27–31.
- Shearman, S.M., Dumlaio, P. (2008). A Cross-Cultural Comparison of Family Communication Patterns and Conflict Between Young Adults and Parents. *Journal of Family Communication*, 8, 186–211.

Streszczenie. W artykule przedstawione zostały podstawy teoretyczne oraz etapy konstrukcji Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej w dwóch wersjach: KWKR – „O ojcu” (percepcja wzorca komunikacji matki) oraz KWKR – „O matce” (percepcja wzorca komunikacji ojca), przeznaczonych do diagnozy spostrzegania wzorców komunikacji ojca i matki przez dorosłe dzieci. Narzędzie zostało opracowane na podstawie Teorii Wzorców Komunikacji Rodzinnej (FCPT), w której wyróżnia się dwa wymiary komunikacji: zorientowanie na rozmowę oraz zorientowanie na zgodność. Biorąc pod uwagę stopień nasilenia orientacji na zgodność oraz orientacji na rozmowę, można wyróżnić cztery wzorce komunikacji: opiekuńczy, nieustrukturalizowany, pluralistyczny oraz zgodny. W artykule przedstawiono etapy konstruowania kwestionariusza, zasady użycia oraz współczynniki korelacji skal kwestionariusza z innymi narzędziami (FACES IV-SOR; Margasiński, 2011). Kwestionariusz uzyskał zadowalające wyniki podczas analizy rzetelności metodą Cronbacha. W aktualnej wersji, zgodnie z podanymi właściwościami psychometrycznymi (wielkość współczynników *alfa* Cronbacha), KWKR pozwala na rzetelne dokonanie diagnozy spostrzegania wzorców komunikacji matki i ojca przez dorosłe dzieci.

Słowa kluczowe: wymiar komunikacji, wzorzec komunikacji, zorientowanie na zgodność, zorientowanie na rozmowę

Data wpłynięcia: 9.11.2018

Data wpłynięcia po poprawkach: 3.01.2019

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 28.02.2019